ויחי ב

א. גרסינן בסוף מס׳ נזיר[1]: „א״ל רב לחייא ברי׳ חטוף ובריך [חטוף כוס של ברכה ובריך ברכת זימון שתהא מקיים (מקדים[2]) לברך על הכוס ברכת זימון (המזון[2]). רש״י[3]], וכן א״ל רב הונא לרבה ברי׳ חטוף ובריך, למימרא דמברך עדיף והתניא רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, וא״ל רבי נהוראי ה־שמים כך הוא, תדע שהרי גוליירים [חלשין. רש״י] מתגרין במלחמה וגבורים נוצחין, תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע אלא שממהרין למברך תחילה [ליתן שכר (שכרו[2]). רש״י[4]].

ומפשטות לשון הש״ס נראה, דפליגי תנאים אם המברך עדיף או העונה אמן עדיף, והאמוראים (רב ורב הונא) שאמרו „חטוף ובריך״ הכריעו כדעת התנא ד־„מברך עדיף״, וכן נפסק להלכה בטור ושו״ע[5] שיש לחזור לברך. ולפ״ז לא קיי״ל להלכה ד„גדול העונה אמן יותר מן המברך״[6].

וכבר הקשו מפרשים[7] מהא דהביא הטור[8] להלכה בדין דהחוטף מצוה מ־חבירו חייב ליתן לו י׳ זהובים, דאם נתנו לו בן למול וקדם אחר ומל אותו דאין מחייבין אותו, „דכיון דענה אמן הא אמרינן גדול העונה אמן יותר מן המברך ואם שמע ולא ענה איהו דאפסיד אנפ־שי״, ונמצא שפסקי הטור סתרי אהדדי.

ובמגן אברהם[9] תירץ, דמ״ש הטור ב־דין חטיפת מצוה „אינו מדברי הטור כמ״ש הרב״י שם״[10], ואע״ג דהלכה זו ב־טור מקורה בכמה ראשונים[11] (וכן נפסק ברמ״א[12]) — ה״ז לפי שהדין אמת גם לתנא ד„א׳ המברך וא׳ העונה אמן ב־משמע״, כי מלשון זו עצמה מובן ד„יש לעונה שכר כמברך אלא דפליגי אי ממהרין למברך תחילה״[13], וכיון דלכו״ע יש לעונה שכר כמברך א״כ לא הפסידו מידי, וכ״כ גם בש״ך[14] (כמובא במג״א שם).

אבל לכאורה לא משמע כן מדברי הראשונים הנ״ל, שסתמו בטעם ההלכה ד„גדול העונה אמן יותר מן המברך״, ומפשטות לשונם משמע דס״ל דכן קיי״ל להלכה[15].

---

1) וכ״ה בברכות נג, ב. — וראה לקמן סעיף ה השייכות למס׳ נזיר (ולפרשתנו).

2) גירסת הריב״ן.

3) ראה השקו״ט בשד״ח כרך ט׳ כללי ה־פוסקים (ס״ו אות ה. וש״נ) אם הפירוש לנזיר הוא מרש״י.

4) ראה גם תוד״ה אחד שם.

5) או״ח סו״ס רא. וכ״ה בשו״ע אדה״ז שם.

6) וכ״ה בראבי׳ ברכות שם ד„פסקו רבוותא דהמברך עדיף״. פסקי הרי״ד שם. כס״מ לרמב״ם הל׳ ברכות (פ״א הי״א), שכן ס״ל להרמב״ם. ע״ש. וראה לקמן הערה 25.

7) מג״א שם סק״ו. מעדני יו״ט לרא״ש חולין פ״ו ס״ח (סק״ד). ש״ך חו״מ סשפ״ב סק״ד (ד״ה בספר מעד״מ).

8) יו״ד סו״ס כח.

9) או״ח שם.

10) ראה ב״י לטיו״ד שם, דבס׳ מוגה ליתא כל סיום סימן כח, והוא הוספת המגי׳.

11) ר״ח, הובא ברא״ש חולין שם. מרדכי שם (סי׳ תרנה).

12) חו״מ סו״ס שפב.

13) ל׳ הש״ך שבהערה הבאה.

14) חו״מ שם.

15) וראה גם פמ״ג או״ח סקכ״ד (משב״ז סק״ד

ובמעדני יו"ט[16] כתב „דהא דקאמר כתנאי לא לענין פלוגתא קאמר[17] אלא לומר דמצינו תנא דמסייע[18] להו לרב ורב הונא דתנא דממהרין למברך כו'. ומשו"ה הוא דאמרי לבנייהו חטוף ובריך למהר הברכה עליהם אבל לא שהם נחלקים על רבי יוסי שאמר דגדול העונה כו'[19]. דהא רבי נהוראי אסברה לה בטעמא מעלייתא. אלא דברי שניהם אמת דהעונה הוא גדול מצד שהוא מנצח וגומר הענין אבל כמו שהמברך קודם להעונה כן ממהרין [לו] השכר קודם להעונה ורב ורב הונא השגיחו במהירות השכר ולא השגיחו על שהוא גדול כו'".

אבל ג"ז דוחק לכאורה, שהרי מפשטות הלשון „אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע" משמע, דשניהם שווים גם בגודל השכר, ואילו לדברי המעדני יו"ט הרי לכו"ע „גדול העונה אמן יותר מן המברך", וכל מעלת המברך היא רק במהירות השכר.

ולכן לכאורה נ"ל באו"א קצת, דלכו"ע יש פרט שבו גדלה מעלת המברך ויש פרט שבו „גדול העונה אמן יותר מן המברך", וזהו שאמר התנא „א' המברך וא' העונה אמן במשמע", דשווים בשכרם, כי בכ"א יש מעלה וגדלות שאין בזולתו (ושקולים הם) — „אלא שממהרין למברך תחילה", כי תוכן המעלה של המברך גורם שיוקדם שכרו, ומצד זה גופא יש לחזור לברך (אלא שכיון שגם העונה אמן יש לו שכר שווה, הרי כשחטף הברכה לא הפסידו מידי שיהי' חייב לשלם עבור זה, כנ"ל ממג"א).

ב. ויובן זה בהקדם הביאור בהא ד„גדול העונה אמן יותר מן המברך", דלכאורה תמוה, כיצד אפשר לומר שזה שרק „מסכים" לדברי המברך ועונה „אמן" יהי' גדול יותר מהמברך עצמו? ובפרט שכל ענין עניית אמן לא יתכן בלתי הקדמת הברכה ע"י המברך.

ואף שר"ג הביא משל ע"ז מ„גבורים נוצחין", וכמ"ש התוס'[20] ד„שם נצחון המלחמה על הפרשים הגומרין", וכן בעניני, ד„גמר הברכה היא עניית אמן"[21] — הרי הא גופא טעמא בעי, דאף שאמן הוא „גמר הברכה", מ"מ מהו הדמיון בין „גמר הברכה" לענין נצחון המלחמה ע"י הגבורים, דבשלמא במשל של מלחמה מובן, דאף אם עיקר המלחמה מתנהל ע"י ה„גולייריים", מ"מ, כיון שתכלית המלחמה היא לנצח האויב, לכן, העיקר הם „הפרשים הגומרין" ומביאים הנצחון בפועל; אבל בענין הברכה — הרי העיקר הוא המברך (בשם ומלכות) בפועל, ומדוע יהי' העונה אמן (אף שהוא הגומר) גדול יותר מן המברך?

קרוב לסופו) „וקי"ל גדול העונה אמן מהמברך". וכן משמע בסמ"ג עשה כז (ב„שאר ברכות שבסעודה"). ארחות חיים דין עניית אמן. ועוד.

ולהעיר ממה שהובאו בכמה פוסקים (נוסף על המבואר בספרי מוסר וכן בספרי חסידות. וראה זח"ג רכט, א. רעא, א. ועוד) ביאורים להא דגדול העונה אמן כו' — ראה ארחות חיים שם. אבודרהם (נסמן לקמן הערה 46). רוקח הל' סעודה סש"ל. פרישה לטאו"ח שם. ועוד.

16) לחולין שם (הנ"ל הערה 7), הובא בש"ך שם.

17) להעיר משל"ה (בהקדמת בית הגדול — לו, א) בפלוגתא אם צ"ג גדולים מבע"ת או מקום ש־בע"ת עומדים כו' (ברכות לד, ב) — ד„מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ואף שתלמודא אמר ופליגא ר"ל הם מחולקים כל א' מדבר בענין בפני עצמו".

18) ולהעיר מנוסח הכ"י בדק"ס ברכות שם „כי קאמרי אינהו אליבא דהאי תנא" (ולא „תנאי היא").

19) וכן משמע במאירי סוף נזיר, שאינה פלוגתא. ע"ש.

20) נזיר שם.

21) ל' פי' הרא"ש סוף נזיר. וראה גם תוס' הרא"ש ברכות שם. — וראה לקמן בפנים סעיף ג־ד.

והנה יש מפרשים[22] שביארו: „כיון דקיי"ל דשומע כעונה . . א"כ כשעונה אמן שכרו מרובה מהמברך עצמו דה־מברך אסור לענות אמן אחר ברכותיו ודומה לזה . . כל[23] המתפלל בלחש ו־אח"כ שומע תפלה מהחזן ומכוין ועונה אמן אחר כל ברכה ה"ל כאלו התפלל ג"פ". והיינו, שהעונה אמן יש לו ב' מעלות, הן דהמברך (כיון ששומע כעונה) והן דעניית אמן, משא"כ המברך שאין לו מעלת העונה אמן, כיון שאסור לענות אמן אחר ברכותיו.

ויומתק יותר ע"פ המבואר בצפע"נ על הרמב"ם[24], בפירוש דברי הרמב"ם[24] ד„כל העונה אמן אחר המברך ה"ז כ־מברך", דהיינו לפי ד„אמן הוה כמוציא דבר מפיו"[25], וע"ד שמצינו גבי שבועה, שהעונה אמן אחר המשביע ה"ז כמו ש־נשבע בעצמו[26], ולכן פסק הרמב"ם[27] ד־אפילו ענה אמן אחר שבועת עכו"ם או קטן הוה שבועה.

וכיון שהעונה אמן הוי „כמוציא בר־כה מפיו"[28], א"כ ה"ה ממש כהמברך עצמו.

[ויש להוסיף בזה עוד יותר, ע"פ מ"ש בצפע"נ במ"א[29] דגבי „שבועה של כהן" (בסוטה) „צריך דוקא אמן . . ואף דב־שאר שבועות מהני ג"כ קבלה בלשון אחר", ומבאר, כי גבי סוטה צריכים שבועת כהן דוקא (דאם היא נשבעה בעצמה לא מהני כלום), ולפיכך „בסוטה צריך דוקא אמן, דזה כמו שמוציאה הכח הפרטי של המשביע". ונמצא שע"י עניית אמן, נוסף לזה דהוי כאילו הוציא ה־ברכה מפיו, אלא עוד זאת, שיש בו „הכח הפרטי" של המברך].

ועפ"ז יש לבאר הפלוגתא אם „מברך עדיף" או „גדול העונה אמן יותר מן המברך" — דיש לומר דפליגי אי עניית אמן על ברכה היא כעניית אמן אחרי שבועה דהוי כמו שמוציא השבועה מפיו. דלמ"ד גדול העונה אמן כו' ס"ל דגם עניית אמן אחר ברכה הוי „כמוציא בר־כה מפיו", והוי ממש כמו המברך עצמו, ובמילא גדול העונה אמן כו' כיון שיש בו גם המעלה דעניית אמן: משא"כ למ"ד מברך עדיף, עניית אמן אחר ברכה אינה „כמוציא ברכה מפיו", ולכן ס"ל שמברך עדיף, כי מעלת הברכה עדיפא ממעלת עניית אמן (לחוד)[30].

ג. אבל קשה לבאר כן סברת המ"ד „גדול העונה אמן כו'", שהרי בגמ' מפו־רש טעם דיעה זו שהוא כמשל „גוליירים מתגרין במלחמה וגבורים נוצחין", שמזה משמע, שמעלת העונה אמן על המברך

22) פרישה לטאו"ח סקכ"ד שם.

23) פרישה שם, בשם האבודרהם (הובא בב"י סקכ"ד שם).

24) הל' ברכות שם.

25) ועפ"ז אין כוונת הרמב"ם לענין שכר (דהעונה אמן שכרו (רק) כמו המברך, כדמשמע בכס"מ שם), אלא שזוהי הלכה, דאף שיכולים לצאת ע"י שמיעה לחוד, הרי ע"י עניית אמן „ה"ז כמברך", „כמוציא הברכה מפיו". וראה לקמן הערה 30. — וראה המשך דברי הכס"מ שם.

26) ראה שבועות כט, ב. לו, א (ובפרש"י).

27) הל' שבועות פ"ב ה"א.

28) ל' אדה"ז סר"א שם.

29) מהד"ת ז, א.

30) ויש לומר דנפק"מ להלכה, דאת"ל דהעונה אמן הוי כמוציא ברכה מפיו, א"כ גם בעונה אמן אחר ברכת קטן יוצא י"ח (כמו העונה אמן אחר שבועת קטן דהוה שבועה, כנ"ל), ואכן יש מ"ד בירושלמי (ברכות פ"ג ה"ג, ובפי' חרדים שם) דס"ל כן. וראה צפע"נ שם.

ועפ"ז מובן ג"כ הא דקיי"ל דמברך עדיף, דיש לחטוף ולברך (כנ"ל), כי להלכה לא קיי"ל (כמ"ד בירושלמי הנ"ל) דיכול לצאת י"ח ע"י עניית אמן אחרי ברכת קטן.

אבל ראה הערה 31.

היא לא בגלל שיש בו (גם) מעלת ה־מברך, אלא לפי שמעלת עניית אמן בפ״ע עדיפה ממעלת המברך, כמעלת „גבורים נוצחין״ על „גוליירים מתגרין״.

ולאידך גיסא: בשו״ע אדמו״ר הזקן מפורש[30] „וגם כל אדם יש לו לחזור ש־יתנו לו כוס של ברכה . . שאף שהשומע כעונה ועונה אמן כמוציא ברכה מפיו ממהרין ליתן שכר תחלה להמברך״ — הרי מפורש, דזה שעניית אמן הוי „כ־מוציא ברכה מפיו״, הוא גם להדיעה דמברך עדיף[31].

ונ״ל בזה, דהנה בעניית אמן איתא בגמרא[32]: „אמן, בו שבועה, בו קבלת דברים, בו האמנת דברים . . אמן[33] כן יעשה ה׳ יקם ה׳ את דבריך״, ובפרש״י „בו אמנת דברים, וראוי לענות אמן על דבר תפלה ותחנה שהוא לשון מאמן הדברים, שיהא רצון שיהא אמת כן״.

והנה תוכן זה ב„האמנת דברים״ שייך, לכאורה, רק ב„דבר תפלה ותחינה״[34] (כלשון רש״י), אבל בברכות הודאה ו־שבח או ברכת המצות, שאין בהן „תפלה ותחינה״, עניית אמן לשם „האמנת דב־רים״[35] היא רק (בלשון הטור[36]) ש„אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה״[37].

והחילוק ביניהם הוא לא רק בכוונת העונה, אלא בעצם גדר עניית אמן ושיי־כותה להברכה:

כיון שעניית אמן אחר „תפלה ותחי־נה״ פירושה, שגם השומע מתפלל „שיהא רצון שיהא אמת כן״, נמצא, שעניית אמן שייכת לתפלת המתפלל עצמו, שהעונה משתתף בתפלתו:

משא״כ עניית אמן אחר ברכות הו־דאה כו׳, שענינה רק שהשומע מביע אמונתו באמיתיות דברי המברך, הרי אין העני׳ שייכת להמברך (שהרי מכיון ש־הוא מברך, מובן שמאמין בזה), אלא זהו דין וחיוב על השומע, דכשאדם שומע ברכה מפי אחרים, חל עליו חיוב להו־דות שהדברים אמיתיים, אבל אין זה מוסיף אצל המברך (וברכותיו).

וזהו החידוש דהמ״ד „גדול העונה אמן כו׳״ — שבגמ׳ מביאו כאן לענין ברכת המזון — ומביא ע״ז משל ד־„גוליירים מתגרין במלחמה וגבורים נוצחין״, כי הוא ס״ל שגם עניית אמן אחרי ברכות הודאה כו׳ היא חלק מפעו־לת הברכה, ואדרבה, היא גומרת פעולת הברכה, ע״ד „גבורים נוצחין״, כמ״ש הרא״ש[38] ד„גמר הברכה היא עניית אמן״.

וההסברה בדבר — כמבואר במהר־ש״א[39]: „וע״כ צוה הקב״ה להאוכל ושבע לברך עליו . . שע״י זה הקב״ה משפיע ברכותיו להיות לו בריוח מזונות, כי יש

---

30) סר״א שם.

31) ועכצ״ל דאף שגבי שבועה אפילו ענה אמן אחר שבועת קטן הוה שבועה, הרי לענין ברכה, אף שה„עונה אמן כמוציא ברכה מפיו״, צ״ל המברך בר חיובא כמותו דוקא. וראה אור שמח לרמב״ם שם. ואכ״מ.

32) שבועות לו, א. ועד״ז בדב״ר ר״פ תבוא, הובא בפרישה לטאו״ח סקכ״ד שם.

33) ירמי׳ כח, ו.

34) וראה גם ב״ח לטאו״ח סקכ״ד. ט״ז ומג״א לשו״ע שם ס״ו. שו״ע אדה״ז שם ס״ט.

35) ראה תוד״ה א״ר חנינא שבת (קיט, ב), דצריך להרהר „א־ל מלך נאמן״ בשעה שאומר אמן.

36) או״ח שם. וכ״ה בשו״ע (ובאדה״ז) שם. וראה הנסמן בהערה 34.

37) וראה פרטי החילוקים בכוונת אמן — בפי׳ התפלות והברכות לרבינו יהודה ב״ר יקר (ח״ב ע׳ קיא ואילך). כף החיים לשו״ע או״ח ס״ה אות יד. וש״נ.

38) נסמן לעיל הערה 21.

39) בחדא״ג סוף נזיר.

לאדם מקטרגים בדבר מלתת לו מזונו־תיו הקשים בריוח, ואלו הברכות הם המליצים יושר וסנגורים טובים לנגד ה־מקטרגים, ולזה דימה הברכות והעניית אמן לגולייריז המתגרים ולגבורים ה־מנצחים במלחמה כי הוא ממש כמ״ש שהברכות הם הגולייריז והעניית אמן הם הגבורים לנצח המלחמה כנגד ה־מקטרגים שהם מלאכי משחית כו׳״.

ולכן ״גדול העונה אמן כו׳״, כי גם עניית אמן אחרי ברהמ״ז שייכת לפעולת הברכה, כי כוונת הברכה היא להמשיך פרנסתו, ועניית אמן מבטלת המקטרגים וגומרת ה״מלחמה״ נגדם. ונמצא, שעניית אמן נחשבת כ״גמר הברכה״. ולפיכך עדיף מהמברך עצמו (וכמו המעלה ד־״גבורים נוצחין״), ד״שם נצחון המלחמה על הפרשים הגומרין״.

ד. אלא שעפ״ז יש לעיין בסברת המ״ד דמברך עדיף. דלכאורה ע״פ הנ״ל צריך לומר שהוא סובר, שעניית אמן אחרי ברהמ״ז היא רק הבעת האמונה ש״אמת היא הברכה שבירך המברך״ (כמו עניית אמן אחרי כל ברכות הודאה ושבח ו־ברכות המצות), ואינה שייכת לפעולת הברכה עצמה אלא הוא חיוב בפ״ע החל על השומע (כנ״ל), ולכן ס״ל דהמברך עדיף.

אבל את״ל כן, קשה הלכתא אהלכתא, דהרי קיי״ל דיש לחזר אחרי הברכה דוקא (כנ״ל ס״א), וביחד עם זה נפסקה ההלכה[40] דאין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי העונים, שהטעם ע״ז הוא (כמ״ש רש״י[41]) ״דאף עניית אמן מן הברכה היא״, וכן נפסק ברמ״א[42], דכמו שהמסובים צריכים לכוון לשמוע הבר־כה ולענות אמן, כך ״המברך יכוין לאמן שאומרים״, ״משום דעניית אמן מכלל הברכה הוא״[43] — הרי שגם עניית אמן אחרי ברכת המוציא נחשבת חלק ממנה, ודרושה גם למברך[44].

ולכן נ״ל שלכו״ע עניית אמן אחרי כל סוגי ברכות הוי מכלל הברכה[45], כי עניית אמן שייכת לפעולת הברכה. וכמבואר בראשונים[46] ״שהמברך דומה

רשאי לבצוע עד שיענו (כדי שבציעת הפת לא תוק־דם לברכתם), אלא לפי שזהו חלק מברכת המברך. וראה גם אור זרוע ודרכי משה (שנסמנו לקמן הערה 43). פרמ״ג שם (א״א סקל״ו).

אלא שבב״י שם מביא מהארחות חיים (הל׳ סעודה אות י׳) ש״אין הבוצע רשאי לטעום עד שתכלה אמן כו׳ לפי שהעונה אמן כמברך״, ובא״ח שם מסיים ״ולפיכך יוצא בענייתו״. ומשמע לכאורה שזהו בשביל השומעים. וראה שו״ע אדה״ז שם שמדייק ״עד שיכלה עניית אמן מפי רוב העונים אם יוצאים י״ח״ (דלא כפרמ״ג הנ״ל).

אבל להעיר שגירסת הא״ח היא (כגירסת הרי״ף. רמב״ם הל׳ ברכות פ״ז ה״ה) ״אין הבוצע רשאי לטעום״ (ולא ״לבצוע״). ועפ״ז צ״ל לכאורה דמ״ש ״יוצא בענייתו״ כוונתו להמברך, שהוא יוצא חובת אמן (כדלקמן הערה 43), דאל״כ מה ענין עניית השומעים לטעימת המברך. ואכ״מ.

42) או״ח שם ס״ב (וכ״ה בשו״ע אדה״ז שם סי״ד).

43) דרכי משה לטור שם אות ד. והוא מאור זרוע ח״א סק״ב. ושם סקע״ח (מירושלמי ברכות פ״ז ה״ג) שהשומע צריך לכוין להוציא את המברך ב־עניית אמן. וראה הערה הבאה.

44) ובאור זרוע שם, שאם השומע לא ענה אמן שניהם לא יצאו י״ח, לא המברך ולא השומע. אבל כבר תמה ע״ז בדרכי משה שם ד״ע״ע . . לא נמצא זה בפוסקים אחרים״.

45) וראה אוה״ת שבהערה הבאה, דעניית אמן היא ע״ד הענין ד״חותם בברוך״ (חתימת הברכה).

46) ארחות חיים דין עניית אמן. ועד״ז באבוד־רהם סדר שחרית של חול (בדיני חזרת הש״ץ) בשם

---

40) טושו״ע או״ח סקס״ז סט״ז. שו״ע אדה״ז שם ס״ג.

41) ברכות מז, א (הובא בב״ח לטור שם. שו״ע אדה״ז שם). ומפשטות הלשון משמע, דאין הכוונה לפי שהשומעים יוצאים ע״י אמירת אמן ולכן אין

לשטר חתום ולא נתקיים בב"ד ויכול אדם להכחישו וכשמתקיים אין אדם יכול להכחישו ואמן הוא קיום חתימת הברכה כמו שמצינו . . ואמרה[47] האשה אמן אמן לקיים מה שהשביעה הכהן".

וזה מתאים עם הטעם שהובא במפרשים[48], שמעלת העונה אמן היא, דכיון ד„אמן יש בה ג' דברים שבועה קבלה אמונה"[49], „א"כ בענייתו אמן מקבל ברכה עליו באמונה ובשבועה משא"כ במברך", והיינו, דכיון ש„מקבל ברכה עליו באמונה ובשבועה", ה"ז דבר שאי אפשר לבטלו והוי דבר של קיימא[50], משא"כ המברך שלא קיבל עליו הברכה „באמונה ובשבועה", אפשר שישתנה אצלו כו' (כמו שטר שיצא עליו ערעור).

ויומתק יותר ע"פ הידוע, שהתוכן הפנימי של ענין הברכה הוא, שע"י כל ברכה נמשך שפע מלמעלה[51] (ע"ד דברי המהרש"א הנ"ל לענין ברכת המזון, „ש־ע"ז הקב"ה משפיע ברכותיו"), ועניית אמן מבטלת הדברים המונעים ומעכבים את ההשפעה, באופן שדוקא ע"י עניית אמן נמשך שפע הברכה בפועל, מבלי מונע ומעכב (ע"ד קיום השטר בב"ד שמבטל כל ערעור).

ועפ"ז יש לומר, שב' הדיעות אי מברך עדיף או גדול העונה אמן כו' — תלוי בחקירה הידועה אי אזלינן בתר „בכח" או בתר „בפועל".

דהנה ע"פ הנ"ל מובן, שפעולת ה־ברכה היא מצד המברך דוקא שהוא האומר, מפרט ומגלה בברכתו, שבחו של הקב"ה בעולם (וכן בפנימיות, שאמירת הברכה היא היא הממשכת השפע מל־מעלה), ופעולת עניית אמן היא רק ל־סלק המונע ומעכב כו'.

וע"ד שטר שנתקיים בב"ד, דגביית הממון (וכיו"ב) היא בכחו של המפורש בשטר, וקיום השטר ענינו רק לאשר מה שמפורש בשטר.

וזהו החילוק בין המברך והעונה אמן: „כח" (ואיכות) הברכה היא בהמברך דוקא, אלא שמצד המברך עצמו עדיין יש מקום שלא יבוא לידי פועל (מצד „ער־עור"), וזוהי פעולת עניית אמן, שעל ידה באה הברכה (וההמשכה) לידי פועל[52].

ועפ"ז יש לומר, שזוהי כוונת התנא „אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע", דשניהם שוים (כנ"ל סעיף א), כי לכו"ע, הרי בענין ה„בכח" (ואיכות) דהברכה — „מברך עדיף"; ולאידך, בענין ה„בפועל" — „גדול העונה אמן כו'"[53]; אלא שכיון שכל ענין הברכה באה ע"י המברך דוקא

י"מ (ומסיים „וכן עיקר"). ולהעיר מרבינו בחיי בשלח (יד, לא), ד„העונה אמן הוא העד השני וצריך הוא שיצטרף עם העד הראשון שהוא המברך כי עמו העדות קיים". ע"ש.

וראה גם זח"ג (רעא, א) דע"י אמן הברכה „בקיומא כדקא יאות". וראה אוה"ת בראשית (ח"ג תקסו, א) דעניית אמן היא ע"ד הענין ד„חותם בברוך", שהוא „לדחות יניקת החיצונים" (ע"ש).

47) נשא ה, כב.

48) פרישה לטאו"ח סקכ"ד שם.

49) ל' הפרישה, בשם הדב"ר (הנ"ל הערה 32).

50) ראה גם חדא"ג מהר"ל סוף נזיר (בפי' המשל דעונה אמן הוא כ„גבורים נוצחין").

51) „ברכה" מלשון המשכה (כמו „המריך את הגפן" — כלאים רפ"ז) — תו"א מקץ לז, ג. ובכ"מ.

52) בחדא"ג מהר"ל סוף נזיר כ', „אל המברך ממהר לצאת אל הפועל הנגלה והעונה אמן אין ממהרין כ"כ להיות יוצא אל הפועל . . המברך עיקר הוא הדבור . . אמן עיקר הוא בלב שהוא המחשבה" (וראה גם מאירי סוף נזיר. פרישה לטאו"ח סקכ"ד שם).

אבל מפשטות המשל דעונה אמן הוא כ„גבורים נוצחין" מובן שעיקר פעולת עניית אמן היא מעלת הבפועל. וכן מובן מהמבואר בכ"מ שעניית אמן הו"ע יחו"ת, אתכפיא (ראה לקו"ש חי"ח ע' 74. וש"נ).

53) וי"ל דכ"א כלול ממעלת חבירו, דהעונה אמן הוי „כמוציא ברכה מפיו" (כנ"ל ס"ב), וגם

(דלולא המברך לא שייך הענין דעניית אמן), לכן „ממהרין למברך תחלה", כנ"ל סעיף א'.

ה. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר השייכות דסוגיא זו ע"ד מעלת המברך והעונה אמן ל(סיום) מס' נזיר (וכפי שכבר עמדו ע"ז במפרשים[54]),

ובהקדם המבואר בצפע"נ עה"ת[55] ב־נוגע ליוסף הצדיק — שנקרא „נזיר אחיו"[56], ויש דיעות ש„נזיר ממש הי'"[57] — ד„נזירות התחיל מיוסף"[58], כי „יוסף[59] הוה בגדר אדם הראשון קודם הנסירה זכר ונקבה ביחד ושניהם שווים", וזהו ג"כ שלימות קדושת נזירות, ד„נזירות[60] יש עלי' שם זכר ונקבה כליל (כמבואר בירושלמי נזיר פ"ב[61]), ור"ל גדר משפיע ומקבל בעצם אחד", „משפיע ומקבל בבת אחת"[62], „חומר וצורה בנושא אחד"[63].

ועניין זה, החיבור ד„משפיע ומקבל בבת אחת" (שזוהי שלימות ענין הנזירות), הוא ג"כ תוכן ענין הברכה ועניית אמן, חיבור שתי המעלות דמשפיע ומקבל (מברך ועונה אמן) כאחד, וכנ"ל בפירוש „אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע", חיבור מעלת ה„בכח" (שמצד המשפיע) וה„בפועל" (שמצד המקבל).

ועפ"ז יש לבאר גם המשך הגמ' שם, שלאחרי השקו"ט ע"ד מעלת המברך והעונה אמן, מסיים בש"ס „אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" — דכבר נתקשו בזה במפרשי הש"ס[64] מהי השייכות של מאמר זה לכאן, ואם לסיים בדבר טוב, הרי גם השקו"ט ע"ד מעלת המברך ומעלת העונה אמן היא בדבר טוב?

וע"פ הנ"ל יש לומר, שזהו דוגמת ה־מעלה דעונה אמן[65], שהוא הגורם שה־ברכה תומשך בפועל למטה בעולם, וכן בענין זה, דדוקא „תלמידי חכמים" (היינו המקבלים מחכמים[66], דוגמת עניית אמן ע"י שומע הברכה, מקבל) הם ה„מרבים שלום בעולם".

וזהו שמסיים הש"ס דוקא במאמר זה, דכיון שלפני זה מדגיש שם מעלת המברך, דאע"פ שיש מעלה בזו שאין בזו ועד ששווים הם (כנ"ל באורך), מ"מ „מ־הרין למברך תחילה" ולכן צ"ל „חטוף ובריך" — לכן מסיים, דמ"מ תכלית הכל היא מעלת ה„בפועל"[67] — „תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם".

(משיחות י', (מוצאי ש"ק) י"ג וט"ו שבט תשל"ח)

המברך „יוצא" הענין דעניית אמן (כנ"ל הערה 43), אלא שאצל המברך ענין הברכה הוא בגלוי ובפועל וה„אמן" — „בכח" ובהעלם; ואצל העונה אמן — הברכה היא בכח ובהעלם וה„אמן" — בגלוי ובפועל.

54) וראה בארוכה ע"ד הנגלה — לקו"ש ח"ח ע' 65 ואילך.

55) ראה שם ר"פ וישב. שם לט, ב. שם, ו. שם להפטרת וישב.

56) פרשתנו מט, כו. וכן בפ' ברכה לג, טז.

57) ב"ר פרשתנו פצ"ח, כ. וראה שבת קלט, א ובחדא"ג מהרש"א שם.

ולהעיר מצפע"נ עה"ת ר"פ וישב, דיוסף „רצה להיות נזיר עולם ורק מיקל בתער כו'" — ע"ד נזירות שמואל (שבמשנה סוף נזיר), ד„נזיר עולם הי'" (רמב"ם הל' נזירות פ"ג הט"ז).

58) שם בהפטרת וישב עה"פ (עמוס ב, יא) ומבחוריכם לנזירים.

59) ל' הצפע"נ שם לט, ו. וראה בשאר ה־מקומות שנסמנו לעיל הערה 55.

60) ל' הצפע"נ שם לט, ב בסופו.

61) ה"ב. ע"ש.

62) צפע"נ בהפטרת וישב שם.

63) צפע"נ שם לט, ב.

64) ראה חדא"ג מהרש"א שם. ועוד.

65) ראה גם בארוכה בכ"ז לקו"ש שם ע' 72 ואילך.

66) ראה הקדמת החוו"ד לפי' שו"ע יו"ד.

67) ראה בארוכה לקו"ש ח"כ ע' 283 ואילך.